

Mən onu nə heyatda, nə də canlı olaraq sənədə görmüşəm. Mehdi Məmmədov sənətinin yalnız seyrçisi olmuşam. Radioda, televiziya da onun özəmətli səsini eşitmişəm, televiziya da nümayiş edilən bir sıra tamaşalarda oynadığı rollara baxmışam. Ancaq onun təsiri o qədər böyükdür ki, bu böyüklüyü azacıq da olsa dərk etmək üçün bir neçə an kifayətdir. Onun çoxcəhətli yaradıcılıq fəaliyyəti ilə tanış olanda heyrətimi gizlədə bilmədim. Bu insanda, bu sənət fədasində nə qədər böyük enerji, güc, qüvvət var imiş. Bu insan yiyələndiyi bütün sənətlərdə kamil imiş. Və onun yaradıcılığı ilə bir sırada, bəlkə də ondan irəlində böyük şəxsiyyəti dururdu. Onun yaradıcılığı ilə şəxsiyyəti arasında heç bir uçurum və təzad yox idi.

Mehdi Məmmədov dedikdə göz-

Mehdi Məmmədov

yazır: «Cavid müəllimin məşğələləri orijinal tərzdə keçir, başqa müəllimlərin dərslərindən fərqlənirdi. O, dərs deyərək də şair və dramaturq olaraq, sənətkar olaraq qalırdı».

Mehdi Məmmədov Cavid paralelini burada xatırlatmaq ona görə zəruridir ki, böyük sənətkarların həm sənəti, həm də şəxsiyyəti onun üçün örnək olub və Mehdi Məmmədov da sənədə özünü Cavidin şagirdi sayırdı.

Mehdi Məmmədov böyük sənətsünas idi. Azərbaycan estetik fikri tarixində onun öz yeri var. Daha doğrusu. XX əsr Azərbaycan estetik fikrinin inkişafında Mehdi Məmmədovun xidmətləri əvəzsizdir. Akademik Məmməd Arif onun «Azəri dramaturgiyasının estetik problemləri» monoqrafiyasını yüksək qiymətləndirmişdir. Mehdi müəllim bu kitabda Azərbaycan teatrının və

O bütün varlığı ilə teatra bağlı idi...

lərimiz qarşısında ilk növbədə, bütün varlığı ilə teatra bağlı olan bir insan dayanır. Onun məşğul olduğu bütün sənətlər bu və ya digər dərəcədə teatra bağlı idi. Sənətsünaslıq doktoru, professor Mehdi Məmmədov teatra, onun problemlərinə, aktyor sənətinə aid neçə-neçə dərslərlərin, monoqrafiyaların və məqalələrin müəllifi idi. O, elə sənətkarlardan yazırdı ki, onlar sənətdə iz qoymuşdular. Xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin daşıyıcıları idilər. Məsələn Hüseyn Cavidı götürək. Cavid sənəti Mehdi Məmmədov yaradıcılığının bütün istiqamətlərində öz təsirini göstərirdi. Mehdi Məmmədov bu böyük sənətkar haqqında məqalələrinin birində yazmışdır: «Mən 1931-1932-ci tədris ilində Hüseyn Cavidin onun şöhrətinin gur şöbəyə çatdığı günlərdə ilk dəfə dərs otaqlarında gördüm. Gördüm, amma gözlərimə inanmadım. Çünki, mənim təsəvvürümdəki Cavidlə, əsərlərini oxuya-oxuya xəyalımda nəhəng surətini yaratdığım o qiyabi şəxsiyyətlə indi burada gördüyüm gerçək Cavid arasında kəskin təzad, ziddiyyətli bir təzad var idi. Təsəvvürümdəki tamam qeyri-adi, heç kəsə bənzəməyən ecazkar bir sənətkar, bir şəhrkar, gerçəklikdə gördüyüm isə heç kəsdən seçilməyən adi, lap adi bir şəxs idi». Daha sonra Mehdi müəllim

dramaturgiyasının inkişaf tarixini izləyir, müasirlik kateqoriyasının fəlsəfi-estetik mahiyyəti, ənənə və novatorluq, yaradıcılıq metodu, dramaturgiyada sənətkarlıq məsələləri, komizm və faciəlik, estetik ideal və müsbat qəhrəman problemləri ilə bağlı fikir və mülahizələrini açıqlayır. Mehdi müəllimin dünya estetik fikrinə necə bələd olduğu adamı heyratə gətirir. O, Hegeli, Kantı, Niçeni və dünyanın ən məşhur filosofların dərindən mənimsəmişdi.

Mehdi Məmmədov Azərbaycan dramaturgiyasının və teatrının professional tədqiqatçılarından idi. Nəzəri səviyyəsi, elmi dünyagörüşü yüksək olduğu üçün istənilən bir dram əsərinin mahiyyətini, estetik dəyərini ortaya qoya bilirdi. O, hər bir dram əsərinə müasirlik nöqteyi nəzərindən diqqət yetirirdi. Mehdi müəllim əsl müasirliklə görünən anlayışları bir-birindən fərqləndirərək yazırdı: «Biz heyat və sənət aləmində hazırkı vaxtla əlaqədar olan hər nə varsa, hamısını çox halda «müasir» adlandırırıq. Belə hallarda «Müasir» sözü öz əsl mənasında deyil, ancaq zaman mənasında işlənir, «indiki», yaxud «hazırkı» kəlmələrinin əvəzləyinə çevrilir. Müasirlik kateqoriyası ilə belə şərtsiz və özbaşına rəftar nəticəsində, məsələn biz indi yaşayan adamların hamısını müasir

insan adlandırmıq; əgər pyesin üstündə «hadisə» bizim günlərdə corayan edir» yazılmışdırsa, biz onu müasir əsər hesab etməli oluruq; bədii yaradıcılıqda bədi müasirliyə bərabər tutmaq – müasirliyi dəb se-viyyəsinə endirmək, onun məzmununu dayazlaşdırmaq deməkdir. Bəs müasirlik nədir? Mehdi Məmmədov yazırdı: «Müasirlik əsərin fəlsəfi mahiyyət-lərini, böyük həqiqətlərini; real varlıqda və zamanın öz daxiliində axtarır. Müasirlik cəmiyyətin, maddi aləmin, real zamanın və məkanın dərk edilməsi, id-rakı deməkdir.»

Mehdi Məmmədovun çoxcəhətli fəaliyyəti də məhz bu meyara-müasirlik meyuru ilə qiymətləndirilməlidir. O, böyük gülüş ustaları Mirzəğa Əliyev və Sabit Rəhman haqqında yazdığı monoqrafiyalarda da müasirlik tələbini əsas götürmüşdü. Mehdi Məmmədov «Rejissor sənəti» adlı monoqrafiya yazmışdı. Cavid və Cabbarlı sənəti barədə kitab qələmə almışdı, yəni də müasirlik prinsipini əsas götürmüşdü. Hüseyn Ərəblinskiyə və Aleksandr Tuqanovaya həsr etdiyi monoqrafiyalarında da bu prinsipdən çıxış etmişdi ki, sənəti və sənəkarı onun müasirliyi yaşadır. Onun teatr və dramaturgiya ilə bağlı qələmə aldığı məqalələri haqqında eyni sözləri demək olar.

Mehdi Məmmədov əsl teatral insan idi. O, Azərbaycan teatr tarixində parlaq bir rejissor kimi silin-məz izlər bəxşəmişdir. Tərcümeyi-halında bu məqamlara diqqət yetirək: «Bakıda yeddillik məktəbi bitirib Azərbaycan dövlət teatr məktəbinin aktyorluq şöbəsinə daxil olmuşdur. Eyni zamanda teatrdə fəhlə işləmişdir, 1936-40-cı illərdə A.Lunaçarski adına Moskva Dövlət Teatr sənəti institutunun rejissorluq ixtisasında təhsil almışdır. Bu illərdə «Ədəbiyyat qəzeti» səhifələrində «Dağlıan ıfıq», «Maqbet» və «Şahnamə» tamaşaları haqqında rəy yazmışdır. Moskvada təhsilini başa vurdudan sonra Cabbarlı adına Gəncə Dövlət Akademik Dram teatrında rejissor işləmişdir (1941-1945). Onandan sonra Əzizbəyov adına Azərbaycan Dövlət Akademik Drami Teatrında rejissor fəaliyyətini davam etdirmişdir. Bir müddət Səməd Vurğun adına Azərbaycan Dövlət Rus Dram Teatrının direktoru və baş rejissoru işləmişdir. Nəhayət, onun müxtəlif illərdə ali məktəblərdə estetikadan mühazirələr oxuduğu, kafedra müdiri işlədiyi də unudulmamalıdır. 1969-1977-ci illərdə isə Mehdi Məmmədov Azərbaycan teatr cəmiyyəti rəyaset heyətinin sədri vəzifəsində çalışmışdır. Bu tərcümeyi-halından da görüldüyü kimi Mehdi Məmmədovun bütün şüurlu həyatı teatr sənəti ilə bağlı olmuşdur.

Mehdi Məmmədov yaradıcı rejissor idi. Onun tamaşaları həmişə teatr aləmində orijinallığı ilə seçilmiş və bir hadisə kimi qeyd olunmuşdur. Görkəmli sənətsünas Cəfər Cəfərov «Azərbaycan teatri» adlı sanballı monoqrafiyasında yazır: «Moskva Dövlət Teatr Sənət İnstitutunun rejissorluq fakültəsini, N.M.Qorçakovun sinfini bitirən gənc rejissor Mehdi Məmmədovun teatra (səhbət Gəncə Teatrından gedir) gəlişi ilə tamaşaların cəsarətli orijinal həlli istiqamətlərindəki söylər xüsusi ilə parlaq və qəbərq şəkil aldı. Moskva Bədəyde teatrında təcrübə məktəbi keçmiş Mehdi Məmmədov həmişə ciddi analitik yaradıcılıq üsuluuna meyl göstərir, pyesə müfəssəl və dəqiq təhlil verərək, onun bədii toxumasının özünəməxsusluğuna nüfuz etmək yolu ilə gedirdi.»

Gəncə teatrında o, Çexovun «Üç bacı» tamaşasına orijinal bir quruluş vermişdi. Mehdi Hüseynin «Nizami» pyesini də bu teatrdə o, tamaşaya hazırlamışdı.

Mehdi Məmmədovun sədəv tamaşaları çox olub. Əzizbəyov teatrında Şeksprin «Şiltə qızın yumşalması», «On ikinci gecə», Əbdürrəhim bəy Hacıverdiyevin «Dağlıan ıfıq», Qoqolun «Müfəttiş», Mehdi Hüseynin «Alov», Lev Tolstoyun «Canlı meyit», H.Cavidin «Xəyyam», «İblis», Mirzə Cəlilin «Dəfi yığıncağı», Səməd Vurğunun «İnsan» pyeslərinin quruluşu Mehdi Məmmədova aiddir. Bunlar Azərbaycan teatr sənətinin inciləridir.

Mehdi Məmmədovun rejissorluq sənətini qısaca səciyyələndirməli olsaq, iki mühüm məqamı qeyd etməliyik.

Mehdi Məmmədov mətnə çox da müdaxilə etməyərək əsas işini səhnədə qururdu. Səhnədə o, mətnə, dramaturq ideyasına müasirlik prizmasından yanaşdı, onu günümüzə sosləndirdi.

Mehdi Məmmədov üçün aktyor seçimi problemi yox idi. O, dram əsərində oynayaçaq aktyoru əla pyeslə birinci tanışlıqda təyin edə bilirdi.

Və nəhayət Mehdi Məmmədovun yaradıcılıq üsulu fəlsəfi-romantik mahiyyəti ilə seçilirdi. O, əla tamaşaları səhnəyə qoyurdu ki, orada dövrün həqiqətləri kimi yaşaya bilsin, teatr ixtimaiyyəti uzun müddət bu tamaşaların təsirli yaşasın.

Mehdi Məmmədov sənəti bu mənada həmişəyagər və ölməzdir.

Laləzar MUSTAFAYEVA,
Xalq artisti, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin baş müəllimi